

Державна політика забезпечення демографічної безпеки: характеристика основних понять

У статті досліджено теоретико-методологічні аспекти державної політики забезпечення демографічної безпеки. Проаналізовано еволюцію поняття «демографічна безпека». Систематизовано та узагальнено наукові підходи до визначення цього поняття, серед яких виокремлено: безпеково-захисний, відтворювально-динамічний та стабілізаційно-розвитковий.

На основі критичного аналізу наукових джерел сформульовано комплексне визначення демографічної безпеки як стану захищеності держави, суспільства та окремих громадян від демографічних загроз, що характеризується збалансованими кількісними та якісними показниками відтворення населення, оптимальною демографічною структурою та функціонуванням ефективних соціальних інститутів, що відповідає національним інтересам і сприяє сталому розвитку держави на всіх рівнях. Запропоновано розглядати демографічну безпеку як інтегративну систему, що містить три взаємопов'язані компоненти: структурно-кількісну, якісно-відтворювальну та інституційно-регуляторну.

Проведено розмежування понять «демографічна політика» та «державна політика забезпечення демографічної безпеки». Визначено, що демографічна політика є складовою частиною державної політики забезпечення демографічної безпеки, зосереджуючись переважно на питаннях народжуваності, смертності, шлюбності та міграції, тоді як державна політика забезпечення демографічної безпеки є більш комплексним поняттям, що охоплює всю сукупність демографічних загроз національній безпеці.

Запропоновано авторське визначення державної політики забезпечення демографічної безпеки як цілеспрямованої, системної та циклічної діяльності органів державної влади, що реалізується у взаємодії з інститутами громадянського суспільства та бізнесу, спрямованої на досягнення оптимальних параметрів відтворення населення, збереження його якісних характеристик, регулювання міграційних процесів та запобігання демографічним загрозам через розробку й впровадження відповідних стратегій, програм та заходів, а також моніторинг їх виконання.

Описано циклічну модель державної політики забезпечення демографічної безпеки, яка відображає взаємозв'язок між етапами формування та реалізації політики, що враховує визначення проблеми, формулювання цілей, розробку інструментів, імплементацію, моніторинг та оцінку результатів.

Акцентовано увагу на необхідності комплексного підходу до забезпечення демографічної безпеки, що враховує взаємозв'язок між демографічними процесами та іншими сферами державної політики, зокрема, економічною, соціальною, міграційною та політикою територіального розвитку.

Ключові слова: демографічна безпека; державна політика; національна безпека; демографічна політика; відтворення населення; демографічні загрози; демографічний розвиток.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах глобальних трансформацій та кризових явищ сучасного світу демографічні процеси набувають особливого значення для безпеки держави, що зумовлює необхідність розробки ефективних механізмів її забезпечення. В сучасних умовах України та багатьох країн світу спостерігаються негативні демографічні тенденції: зниження народжуваності, старіння населення, міграційний відтік, погіршення здоров'я нації. Ці фактори становлять загрозу для стійкого розвитку держави, її економічного потенціалу та геополітичної стабільності.

Особливої актуальності питання демографічної безпеки набуває в контексті глобальних викликів, як-от: пандемія COVID-19, що вплинула на демографічні показники; воєнні конфлікти, що спричиняють міграційні потоки та людські втрати; економічні кризи, що знижують можливості для забезпечення гідного рівня життя населення. Водночас розвиток теоретико-методологічних засад демографічної безпеки потребує формування чіткого понятійно-категоріального апарату, який би системно відображав її сутність, структуру та характеристики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Протягом останніх років питання демографічної безпеки та розробки ефективної державної політики у цій сфері набувають все більшої актуальності як в Україні, так і у світі. Вчені аналізують як конкретні механізми державного регулювання демографічних процесів,

так і комплексні стратегії забезпечення демографічної безпеки. Теоретико-методологічні засади демографічної безпеки та державної політики у цій сфері ґрунтовно досліджували вітчизняні науковці: О.І. Бомко, О.М. Мартин, О.О. Вовк, І.Гудзеляк, Н.Верчин, К.Демченко, О.І. Копилук, Ю.В. Тимчишин, О.М. Музичка, М.Ф. Криштанович, Н.О. Мазур, О.О. Кабилична, І.В. Новик, О.М. Соколова, І.А. Цвігун та інші. Попри значний обсяг теоретичних досліджень та практичних напрацювань у сфері демографічної безпеки, залишається недостатньо вивченим ряд питань, що вимагає подальшого дослідження.

Метою статті є розкриття понятійно-категоріального апарату державної політики забезпечення демографічної безпеки

Викладення основного матеріалу дослідження. Перш ніж перейти до питання демографічної безпеки, доцільно розкрити сутність самого поняття «безпеки», що є багатограним, оскільки представлено в різних сферах. Адже джерела небезпеки можуть виникати в найрізноманітніших сферах – громадській, інформаційній, природній, військовій, економічній та багатьох інших.

Заплатинський В. справедливо вказує на те, що при наведенні визначення поняття «безпеки», його часто пов'язують «з ризиком, небезпекою, загрозою і, як правило, співвідносять з певним об'єктом – технічною системою, людиною, суспільством, державою тощо» [9, с. 91]. І як наслідок, окремі автори пов'язують безпеку насамперед із захистом, роблячи акцент на її захисній функції.

Серед науковців прийнято розрізняти декілька основних категорій безпеки відповідно до різних сфер суспільного життя. Часто в наукових працях зустрічаються такі її різновиди, як безпека особи, безпека суспільства, безпека держави, національна безпека, економічна безпека, соціальна безпека тощо. Тому існує й інший підхід, відповідно до якого під час визначення безпеки слід акцент робити на захищеності, і в такій ситуації це більшою мірою відповідає саме соціальній складовій цього поняття. Крім того, можна приділяти увагу умовам, стану, за якого об'єкт можна визнавати «безпечним». Саме такий підхід, на нашу думку, є тим, який може поєднати й інші підходи, роблячи наголос на різних властивостях безпеки (процесуальних, структурних, функціональних тощо), що буде необхідно залежно від напрямку дослідження.

Отже, безпека – це такий особливий стан об'єкта, що дозволяє зберігати його основні характеристики та властивості при дії критичних внутрішніх і зовнішніх чинників. Коли вплив цих чинників перевищує допустимі межі, виникає суттєва загроза стабільному функціонуванню системи, що зумовлює необхідність завчасного виявлення та нейтралізації потенційних загроз для забезпечення нормальної життєдіяльності. Таке визначення є фундаментальним для розуміння економічної безпеки, яка є логічним продовженням і специфічним проявом загального поняття «безпеки у сфері економічних відносин». Вона охоплює здатність економічної системи зберігати стійкість, адаптуватися до змін та протистояти загрозам, забезпечуючи при цьому сталий розвиток і національні економічні інтереси.

Економічна безпека є основою стабільності держави, оскільки передбачає здатність підтримувати стійке функціонування економіки навіть за умов зовнішніх і внутрішніх викликів. Її визначення представлено у Методичних рекомендаціях щодо обчислення рівня економічної безпеки України, затверджених наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 12.10.2013 № 1277 [15]: економічна безпека – це такий стан національної економіки, який забезпечує її стійкість перед внутрішніми та зовнішніми загрозами, гарантує високу конкурентоспроможність у глобальному економічному середовищі та відображає спроможність економіки країни до збалансованого і сталого розвитку.

Економічна безпека охоплює фінансову стабільність, захист внутрішнього ринку, продовольчу безпеку, ефективне використання ресурсів, а також розвиток стратегічно важливих галузей, таких як енергетика, промисловість і сільське господарство. Збереження макроекономічної стабільності та залучення інвестицій є важливими елементами цієї безпеки.

Відповідно до чинного законодавства економічну безпеку становлять дев'ять основних складових: демографічна, енергетична, виробнича, макроекономічна, інвестиційно-інноваційна, продовольча, зовнішньоекономічна, соціальна та фінансова безпеки [15]. Кожна з наведених складових забезпечує досягнення окремих завдань економічної безпеки.

Поняття «демографічна безпека» почало активно використовуватися у науковому обігу відносно нещодавно – наприкінці ХХ ст. Проте занепокоєння демографічними проблемами та їх впливом на національну безпеку простежується в роботах учених значно раніше. Так ще Т.Мальтус у своїй праці «An Essay on the Principle of Population» («Нарис про принцип народонаселення») [30] (1798) звертав увагу на зв'язок між зростанням населення та обмеженістю ресурсів, наголошуючи на загрозах, що виникають унаслідок демографічних процесів. Однак системне дослідження демографічної безпеки як окремого наукового напрямку розпочалося лише у другій половині ХХ ст.

У 50–70-х рр. ХХ ст. акцент робився переважно на вивченні кількісних параметрів демографічних процесів та їх впливу на економічний розвиток. З 80-х рр. ХХ ст. демографічна безпека почала розглядатися як складова національної безпеки, а в останнє десятиліття ХХ ст. – як самостійний об'єкт наукового дослідження.

На законодавчому рівні неодноразово робилися спроби навести визначення поняття «демографічна безпека». Так в Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України, затвердженій наказом Міністерства економіки України від 2 березня 2007 р. № 60 (наразі – втрата чинності), а в подальшому і в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. (наразі – діючий документ), дана складова економічної безпеки трактувалася як «стан захищеності держави, суспільства та ринку праці від демографічних загроз, при якому забезпечується розвиток України з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян України» [14].

В наукових колах щодо визначення поняття «демографічна безпека» продовжує точитися дискусія.

Смирнова Н.С., проводячи порівняльний аналіз визначення поняття «демографічної безпеки», узагальнює два підходи:

1) системний, згідно з яким основна увага зосереджується на «збереженні стабільності та нормального функціонування системи (країни, держави, суспільства як соціальної системи) в умовах деструктивного впливу на демографічну сферу» [22, с. 99];

2) аксіологічний, відповідно до якого акцент робиться на «самоцінності демографічних процесів, існуванні автономних, екзистенціальних демографічних цілей» [22, с. 99].

Причому сама дослідниця надає перевагу саме останньому підходу, який, на її думку, містить багато інших трактувань, враховуючи їх переваги та нівелюючи недоліки. Проте ми вважаємо, що є набагато більше аспектів, на які доцільно звертати увагу, розкриваючи зміст поняття «демографічна безпека».

На основі систематизації та аналізу трактувань демографічної безпеки виділено основні аспекти цього поняття. Так більшість дослідників (О.Й. Хомин [25], І.Гудзеляк, Н.Верчин [6], О.І. Копилук та ін. [10]), як і у визначенні на законодавчому рівні, розглядають демографічну безпеку як стан захищеності від внутрішніх і зовнішніх демографічних загроз. Також О.Й. Хомин [25] підкреслює ієрархічні рівні демографічної безпеки, зокрема, глобальний, міждержавний, державний, регіональний та локальний, що вказує на комплексність у підході до трактування цього поняття. Крім того, Н.Р. Верчин додає, що це система параметрів, яка дозволяє «ефективно реагувати на внутрішні та зовнішні загрози» [4, с. 5].

Науковці, зокрема І.А. Цвігун [27], О.М. Перебейнос [18], К.Сегіда [21], вказують на такий важливий аспект демографічної політики, як відтворення населення. Так І.А. Цвігун [27] фокусується на життєздатності та рівновазі відтворення населення, що вказує на динамічний аспект демографічних процесів. Науковці І.Гудзеляк та Н.Верчин [6] підкреслюють важливість безперервного природного відновлення поколінь людей. Перебейнос О.М. [18] також акцентує на створенні умов для відтворення населення все більш високої якості. Твердження цього науковця підтримує і К.Демченко [7], проводячи дослідження між встановленням взаємозв'язку між демографічною та соціальною безпекою як складових національної безпеки. В цілому більшість дослідників (О.І. Бомко, О.М. Мартин [3], І.Гудзеляк, Н.Верчин [6], Н.О. Мазур, О.О. Кабилична [13], І.В. Новик [17], І.С. Пономаренко [20], К.Демченко [7]) прямо вказують на зв'язок демографічної безпеки з національною безпекою та національними інтересами держави. Зокрема, акцентується увага на необхідності забезпечення цілісності, суверенності, незалежності та збереження геополітичного статусу.

Враховуючи, що при оцінці демографічної ситуації використовується значна кількість показників, багато науковців намагається включити їх або їх характеристики при трактуванні демографічної безпеки. Так Н.О. Мазур і О.О. Кабилична [13] підкреслюють важливість якісного та кількісного розвитку населення, а О.І. Бомко та О.М. Мартин [3] вказують на функціонування популяції в її вікових, статевих та етнічних параметрах. Науковці на чолі з О.І. Копилук [10] акцентують на позитивній динаміці кількісних та якісних параметрів, а Н.Р. Верчин [4] говорить про систему параметрів природного й механічного руху та структури населення. Пономаренко І.С. [20] додає до цього списку важливість режиму відтворення, статево-вікової, етнічної структури населення. Крім того, дослідник звертає увагу на роль «соціальних інститутів, що забезпечують соціально-культурний аспект демографічного відтворення» [20], додаючи таким чином інституційну складову до розуміння демографічної безпеки.

Враховуючи прагнення урядів країн до забезпечення стабільності, науковці вказують на цьому аспекті. Так М.Ф. Криштанович [11] акцентує на забезпеченні стабільного та сталого розвитку населення країни, а О.І. Копилук та співавтори [10] згадують стійкість до депопуляції та сталий розвиток. Науковці І.Гудзеляк та Н.Верчин [6] також включають «сталый розвиток суспільства» у своє визначення.

Таким чином, проведений огляд наукових джерел свідчить про те, що демографічна безпека стає об'єктом дослідження в різних сферах, як економіки, соціальної географії, так і національної безпеки та державного управління. Крім того, концепція демографічної безпеки охоплює такі галузі, як біологія (зокрема природоохоронна біологія) та лінгвістика (зокрема проблеми, пов'язані зі збереженням та втратою мов меншин) [29]. Враховуючи таке міждисциплінарне використання цього поняття, цілком логічним є той факт, що кожен з науковців прагне визначити такі основні риси, які необхідні саме в його дослідженні.

Узагальнюючи погляди науковців та враховуючи основні акценти, систематизуємо підходи до визначення поняття «демографічна безпека»:

1) безпеково-захисний підхід, згідно з яким демографічну безпеку розглядають як стан захищеності від загроз. Представники цього підходу акцентують увагу на захисті життєво важливих інтересів населення, своєчасному виявленні, запобіганні та нейтралізації демографічних загроз. Основною рисою є розуміння демографічної безпеки як стану захищеності держави, суспільства та громадян від потенційних і реальних демографічних загроз;

2) відтворювально-динамічний підхід, відповідно до якого фокусується на процесах відтворення населення та їх динаміці. Прихильники цього підходу розглядають демографічну безпеку як життєздатність та рівновагу процесів відтворення населення, підкреслюючи важливість якісних характеристик цього відтворення. Основною характеристикою є забезпечення безперервного природного відновлення поколінь при збереженні якісних параметрів населення;

3) стабілізаційно-розвитковий підхід розглядає демографічну безпеку через призму стабільності та сталого розвитку. Представники цього підходу роблять акцент на забезпеченні стабільного та сталого розвитку населення, стійкості до депопуляції, розширенні демографічної свободи та підвищенні якості життя. Основним аспектом є розуміння демографічної безпеки як сукупності умов і заходів, що забезпечують стабільний розвиток населення у довгостроковій перспективі.

Ці підходи не є взаємовиключними, а радше взаємодоповнюючими, що відображає багатоаспектну природу демографічної безпеки як комплексного явища, що поєднує захист від загроз, забезпечення відтворення населення, оптимізацію демографічної структури та сприяння сталому розвитку суспільства.

На основі проаналізованих підходів, враховуючи основні акценти, на яких зосереджують увагу дослідники, можна сформулювати узагальнене визначення демографічної безпеки як стану захищеності держави, суспільства та окремих громадян від демографічних загроз, що характеризується збалансованими кількісними та якісними показниками відтворення населення, оптимальною демографічною структурою (віковою, статевою, етнічною), функціонуванням ефективних соціальних інститутів та відповідає національним інтересам і сприяє сталому розвитку держави на всіх рівнях (від локального до глобального). Такий підхід до комплексного розуміння демографічної безпеки як інтегративної системи містить три взаємопов'язані компоненти (структурно-кількісну, якісно-відтворювальну та інституційно-регуляторну), які визначають положення державної політики в різних сферах, зокрема, економічній, соціальній, міграційній політик, територіального розвитку (рис. 1).

У цьому контексті важливо навести чітке визначення демографічної політики та визначити її співвідношення з державною політикою забезпечення демографічної безпеки. Часто в своїх дослідженнях науковці вказують на зв'язок демографічної політики та політології, визначаючи її практичним напрямом останньої, «який має за мету дослідження політичного процесу прийняття рішень, які впливають на тип, якість системи відтворення народонаселення» [5; 23; 28, с. 191]. Також окремі дослідники наголошують, що це «частина соціальної, економічної політики суспільства в цілому» [28, с. 185] або «сукупність заходів, стратегій і програм, які приймаються державою з метою впливу на розподіл населення за віковими, статевими, етнічними та іншими ознаками, а також на показники народжуваності, смертності, міграції та інші демографічні процеси» [19, с. 65]. Саме з останнім підходом ми і погоджуємося і вважаємо, що демографічну політику слід розглядати як систему соціальних, економічних, правових та організаційних заходів держави, спрямованих на регулювання процесів відтворення населення, що зосереджується переважно на питаннях народжуваності, смертності, шлюбності та міграції, але не охоплює всю сукупність демографічних загроз національній безпеці.

З представленої схеми (рис. 1) стає зрозумілим, що державна політика забезпечення демографічної безпеки є більш комплексним поняттям за демографічну політику та включає її в себе як компонент. Елементи демографічної політики фактично розподілені між існуючими блоками, що особливо яскраво проявляється в соціальній та економічній складових.

Стан демографічної безпеки формує вимоги до державної політики, а державна політика своєю чергою є інструментом забезпечення демографічної безпеки. Це двосторонній зв'язок, де кожен елемент впливає на інший, формуючи комплексну систему управління демографічними процесами та реагування на демографічні виклики в країні. В такому контексті доцільно говорити про державну політику забезпечення демографічної безпеки, яка вимагає чіткості в своєму трактуванні.

Хоча термін «державна політика» широко застосовується в законодавчих документах, де визначаються його різновиди (соціальна, економічна, соціально-економічна, зовнішня), єдиного узгодженого тлумачення його сутнісних компонентів досі не розроблено. Різноманітні джерела пропонують відмінні визначення цього поняття:

- як «діяльність органів державної влади з реалізації виробленого політичного курсу та досягнення конкретних політичних цілей» [26];
- як «дії системи органів державної влади згідно з визначеними цілями, напрямками, принципами для розв'язування сукупності взаємопов'язаних проблем у певній сфері суспільної діяльності» [8];

- як «перетворення політичних цілей у державні програми і практичні дії з досягнення відповідних результатів» [16];
- як «відносно стабільну, організовану й цілеспрямовану дію / бездію (як пролонгацію наявної політики) державних інституцій» [24];
- як «напрямок діяльності держави щодо визначення та досягнення соціально значущих цілей розвитку суспільства чи його окремих сфер» [1];
- як «сукупність намірів, державно-управлінських рішень, інструментів їх впровадження та моніторингу виконання, що реалізуються за участі основних суб'єктів (органів влади, представників бізнесу, інститутів громадянського суспільства)» [2];
- як «неперервний циклічний процес, що складається із сукупності послідовних дій, взаємодії елементів та інститутів з певними функціями, засобів, які спрямовані на досягнення певного наслідку» [12].

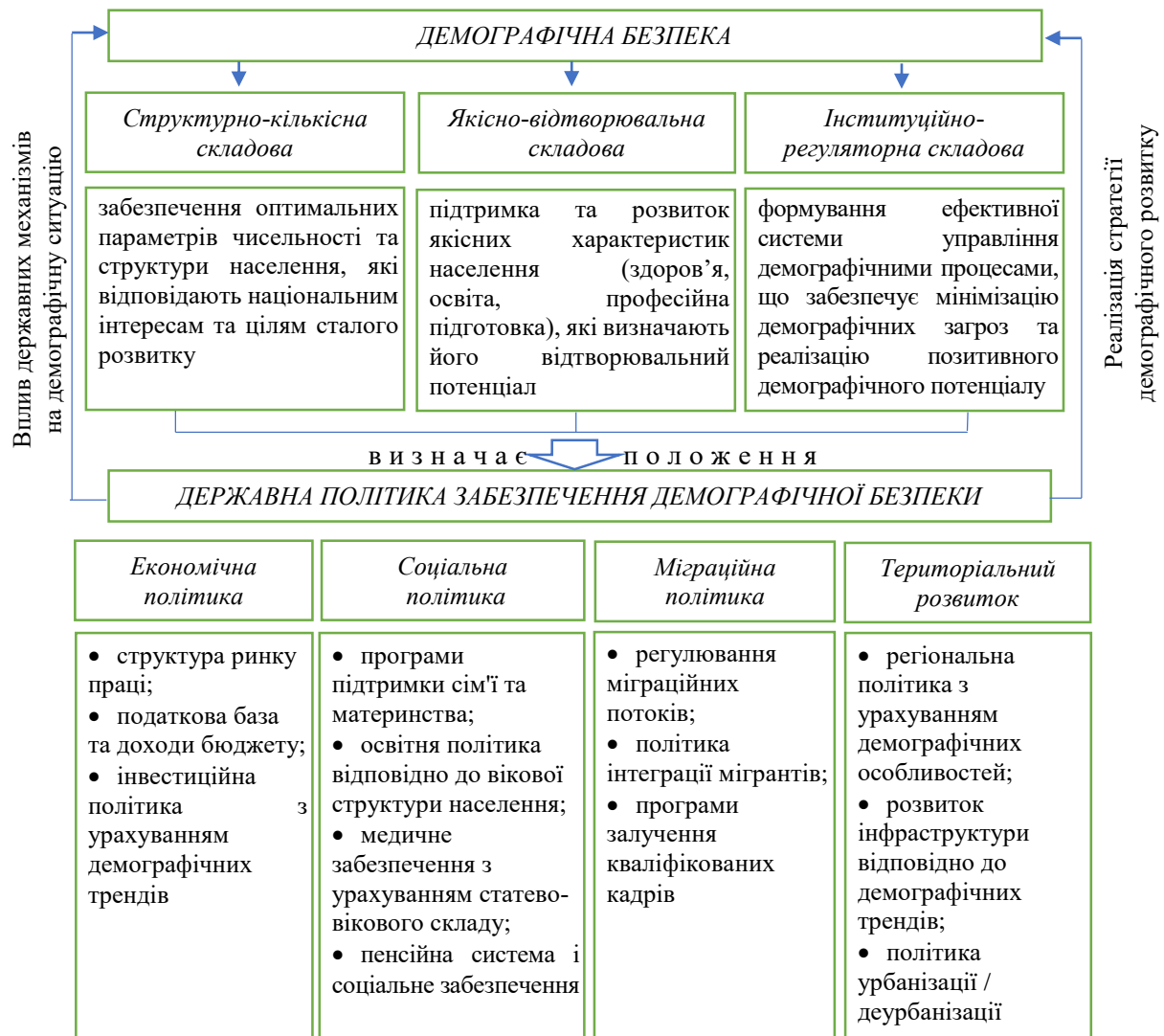

Рис. 1. Взаємозв'язок між демографічною безпекою та державною політикою

Аналіз наукових джерел свідчить про відсутність єдиного узгодженого тлумачення поняття «державна політика», що ускладнює формування чіткого визначення політики забезпечення демографічної безпеки. Отже, ми бачимо, що науковці визначають державну політику як діяльність, процес, інструмент для досягнення результатів, вказують на цілях, з якою вона здійснюється, або намагаються поєднати декілька підходів.

На основі проведеного аналізу визначення державної політики та враховуючи специфіку демографічної безпеки, можна запропонувати таке трактування поняття «державна політика забезпечення демографічної безпеки»: цілеспрямована, системна та циклічна діяльність органів державної влади, що реалізується у взаємодії з інститутами громадянського суспільства та бізнесу, спрямована на досягнення

оптимальних параметрів відтворення населення, збереження його якісних характеристик, регулювання міграційних процесів та запобігання демографічним загрозам через розробку й впровадження відповідних стратегій, програм та заходів, а також моніторинг їх виконання. Незважаючи на його громіздкість, це визначення інтегрує елементи різних підходів, що дозволяє відобразити багатоаспектність державної політики забезпечення демографічної безпеки.

Ефективна державна політика забезпечення демографічної безпеки має базуватися на детальному демографічному аналізі та прогнозуванні, враховуючи зміни вікової структури, міграційні процеси та регіональні особливості населення для забезпечення національної безпеки та стабільного розвитку країни.

Процес створення та впровадження державної політики забезпечення демографічної політики характеризується значною складністю і багатоаспектністю. Фахівці пропонують різноманітні межі для опису цього процесу, які варіюються залежно від специфіки ситуації та поставлених завдань. Серед усіх теоретичних конструкцій особливе місце займає одна універсальна схема, що отримала широке визнання в науковому середовищі як в Україні, так і за кордоном – концепція циклу політики.

Ця модель представляє державну політику як послідовність взаємопов'язаних етапів, що утворюють замкнений контур, де кожна наступна фаза логічно впливає з попередньої, а останній етап стає підґрунтям для нового циклу (рис. 2).

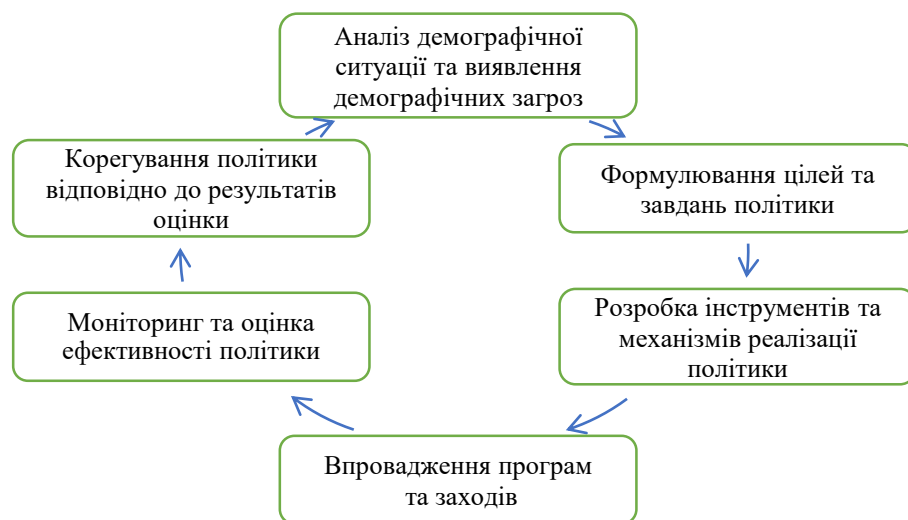

Рис. 2. Циклічна модель державної політики забезпечення демографічної безпеки

Такий підхід дозволяє структурувати складний процес полікотворення, виділити основні стадії та проаналізувати їх взаємозв'язки, що є особливо цінним при дослідженні державної політики в різних сферах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, державна політика забезпечення демографічної безпеки становить собою комплексну систему дій, спрямованих на досягнення оптимальних демографічних показників та запобігання демографічним загрозам, що реалізується через неперервний циклічний процес аналізу, формулювання, впровадження, моніторингу та корегування відповідних стратегій та заходів.

Наведені підходи до визначення основних понять у сфері забезпечення демографічної безпеки дозволяють розглядати демографічну безпеку не лише як стан захищеності демографічних процесів, але й як активний процес управління демографічним розвитком з метою забезпечення національних інтересів та сталого розвитку суспільства.

Список використаної літератури:

1. Бакуменко В.Д. Теоретичні та організаційні засади державного управління : навч. посібник / В.Д. Бакуменко, П.І. Надолішній. – К. : Міленіум, 2003. – 256 с.
2. Бельська Т.В. Співвідношення понять «державна політика» та «державне управління» / Т.В. Бельська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2016-2/doc/1/03.pdf>.
3. Бомко О.І. Демографічна безпека як складова національної безпеки України / О.І. Бомко, О.М. Мартин // Управлінські, правові та економічні аспекти забезпечення безпеки життєдіяльності населення і територій : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, курсантів та студентів. – Л. : ЛДУ БЖД, 2019. – С. 270–272.
4. Верчин Н.Р. Демографічна безпека Львівської області: суспільно-географічні проблеми : автореф. дис. на здобуття наук. ст. к.геогр.н. / Н.Р. Верчин. – Л. : Львівський національний університет ім. І.Франка, 2016. – 20 с.

5. Вовк О.О. Демографічна політика як напрям дослідження політології / О.О. Вовк // Політологічні записки. – 2012. – № 5.
6. Гудзеляк І. Суспільно-географічні аспекти інтегральної оцінки демографічної безпеки України та Львівської області / І.Гудзеляк, Н.Верчин // Часопис соціально-економічної географії. – 2015. – Вип. 19. – С. 84–88.
7. Демченко К. Демографічна та соціальна безпека України як взаємопов'язані елементи національної безпеки / К.Демченко // Економіка та суспільство. – 2022. – Вип. 46. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-46-12.
8. Енциклопедичний словник з державного управління / укл. Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін. ; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трошинського, Ю.П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.
9. Заплатинський В. Логіко-детермінантні підходи до розуміння поняття «безпека» / В.Заплатинський // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини. – 2012. – Вип. 5. – С. 90–98. DOI: 10.32626/2309-8082.2012-0.0р.
10. Коплюк О.І. Теоретико-прикладні аспекти оцінювання рівня демографічної безпеки регіонів / О.І. Коплюк, Ю.В. Тимчишин, О.М. Музичка // Бізнес Інформ. – 2020. – № 6. – С. 93–100.
11. Криштанович М.Ф. Вплив змін в інтенсивності міграційного руху на рівень демографічної безпеки: удосконалення державного управління / М.Ф. Криштанович // Суспільство та національні інтереси. – 2024. – № 6. – С. 430–439.
12. Купрій В. Процес творення державної політики як об'єкт наукових досліджень / В.Купрій // Політичний менеджмент. – 2007. – № 5. – С. 15–32.
13. Мазур Н.О. Порівняльне оцінювання демографічної безпеки регіонів України / Н.О. Мазур, О.О. Кабилючна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21CO.
14. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України від 2 березня 2007 р. № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ips.ligazakon.net/document/me07222?an=42&ed=0000_00_00&dtm=&de=.
15. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.
16. Нємець Л.М. Муніципальне управління : навч. посібник / Л.М. Нємець, Ю.К. Яковлева, І.О. Полевич. – Харків, 2013. – 74 с.
17. Новик І.В. Демографічна безпека як стан захищеності держави, суспільства від демографічних загроз / І.В. Новик // Ефективна економіка. – 2023. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2023_6_51.
18. Перебейнос О.М. Демографічна безпека та загрози демографічного розвитку: державно-управлінський аспект / О.М. Перебейнос [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e#book/db/2011-1/doc/7/03.pdf>.
19. Писаренко Д. Демографічна політика: проблеми, показники, тенденції / Д.Писаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/aafbc8ba-65d1-4c3e-8c6f-14d218a9548d/content>.
20. Пономаренко І.Є. Вивчення категорії «демографічна безпека», як складової національної безпеки країни / І.Є. Пономаренко. – 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/25476/1/%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%A2_%D0%AF_%D0%9F%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_1.pdf.
21. Сегіда К. Методичні підходи до визначення рівня демографічної безпеки / К.Сегіда // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. – 2019. – Вип. 30. – С. 94–101.
22. Смирнова Н.С. Порівняльний аналіз сучасних підходів до визначення поняття демографічної безпеки / Н.С. Смирнова // Актуальні проблеми державного управління. – 2012. – № 2. – С. 94–100.
23. Соколова О.М. Демографічна політика як актуальний об'єкт сучасної політології / О.М. Соколова // Панорама політологічних студій. – 2013. – Вип. 11. – С. 52–59.
24. Тертичка В.В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні / В.В. Тертичка. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 750 с.
25. Хомин О.Й. Демографічна безпека держави в умовах сталого розвитку / О.Й. Хомин. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://core.ac.uk/download/pdf/132413575.pdf>.
26. Хомишин І. Механізм реалізації державної політики в сфері вищої освіти / І.Хомишин // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія. Юридичні науки. – 2016. – № 855. – С. 116–121.
27. Цвігун І.А. Демографічна безпека України: аналіз і стратегія розвитку / І.А. Цвігун // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 5. – С. 175–182.
28. Щедрова Г.П. Демографічна політика як чинник національної безпеки держави: порівняльний аспект / Г.П. Щедрова // Сучасне суспільство. – 2014. – Вип. 2. – С. 184–201.
29. Botev N. On the Concept of Demographic Security: A critical synthesis / N.Botev // Journal of Human Security Studies. – 2024. – Vol. 13. – P. 45–64.
30. Malthus T. An Essay on the Principle of Population / T.Malthus. – London : Printed for J.Johnson, in St. Paul's Church-Yard 1798, Electronic Scholarly Publishing Project, 1998 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.esp.org/books/malthus/population/malthus.pdf>.

References:

1. Bakumenko, V.D. and Nadolishnii, P.I. (2003), *Teoretychni ta orhanizatsiini zasady derzhavnoho upravlinnia*, navch. posibnyk, Milenium, K., 256 p.

2. Bielska, T.V. «Spivvidnoshennia poniat “derzhavna polityka” ta “derzhavne upravlinnia”», [Online], available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2016-2/doc/1/03.pdf>
3. Bomko, O.I. and Martyn, O.M. (2019), «Demohrafichna bezpeka yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy», *Upravlinski, pravovi ta ekonomichni aspekty zabezpechennia bezpeky zhyttiedialnosti naseleння i terytorii*, materialy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii molodykh vchenykh, kursantiv ta studentiv, LDU BZhD, L., pp. 270–272.
4. Verchyn, N.R. (2016), «Demohrafichna bezpeka Lvivskoi oblasti: suspilno-heohrafichni problemy», Abstract of Ph.D. dissertation, Lvivskiy natsionalnyi universytet im. I.Franka, Lviv, 20 p.
5. Vovk, O.O. (2012), «Demohrafichna polityka yak napriam doslidzhennia politolohii», *Politolohichni zapysky*, No. 5.
6. Hudzeliak, I. and Verchyn, N. (2015), «Suspilno-heohrafichni aspekty intehranoi otsinky demohrafichnoi bezpeky Ukrainy ta Lvivskoi oblasti», *Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafii*, Issue 19, pp. 84–88.
7. Demchenko, K. (2022), «Demohrafichna ta sotsialna bezpeka Ukrainy yak vzaiemopoviazani elementy natsionalnoi bezpeky», *Ekonomika ta suspilstvo*, Issue 46, doi: 10.32782/2524-0072/2022-46-12.
8. Surmin, Yu.P., Bakumenko, V.D., Mykhnenko, A.M. et al. (2010), *Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnia*, in Kovbasiuk, Yu.V., Troshchynskiy, V.P. and Surmin, Yu.P. (ed.), NADU, K., 820 p.
9. Zaplatynskiy, V. (2012), «Lohiko-determinantni pidkhody do rozuminnia poniattia “bezpeka”», *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Fizychnye vykhovannia, sport i zdorovia liudyny*, Issue 5, pp. 90–98, doi: 10.32626/2309-8082.2012-0.%p.
10. Kopyliuk, O.I., Tymchyshyn, Yu.V. and Muzychka, O.M. (2020), «Teoretyko-prykladni aspekty otsiniuvannia rivnia demohrafichnoi bezpeky rehioniv», *Biznes Inform*, No. 6, pp. 93–100.
11. Kryshatanovych, M.F. (2024), «Vplyv zmin v intensyvnosti mihratsiinoho rukhu na riven demohrafichnoi bezpeky: udoskonalennia derzhavnoho upravlinnia», *Suspilstvo ta natsionalni interesy*, No. 6, pp. 430–439.
12. Kuprii, V. (2007), «Protses tvorennia derzhavnoi polityky yak ob'ekt naukovykh doslidzhen», *Politychnyi menedzhment*, No. 5, pp. 15–32.
13. Mazur, N.O. and Kabylochna, O.O., «Porivnialne otsiniuvannia demohrafichnoi bezpeky rehioniv Ukrainy», [Online], available at: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21CO
14. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy (2007), *Pro zatverdzhennia Metodyky rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy*, Nakaz vid 2 bereznia 2007 r. No. 60, [Online], available at: https://ips.ligazakon.net/document/me07222?an=42&ed=0000_00_00&dtm=&le=
15. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy (2013), *Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy*, Nakaz vid 29 zhovtnia 2013 r. No. 1277, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>
16. Niemets, L.M., Yakovlieva, Yu.K. and Polevych, I.O. (2013), *Munitsypalne upravlinnia*, navch. posibnyk, Kharkiv, 74 p.
17. Novyk, I.V. (2023), «Demohrafichna bezpeka yak stan zakhyshchenosti derzhavy, suspilstva vid demohrafichnykh zahroz», *Efektivna ekonomika*, No. 6, [Online], available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2023_6_51
18. Perebeinos, O.M., «Demohrafichna bezpeka ta zahrozy demohrafichnoho rozvytku: derzhavno-upravlinskyi aspekt», [Online], available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e#book/db/2011-1/doc/7/03.pdf>
19. Pysarenko, D., «Demohrafichna polityka: problemy, pokaznyky, tendentsii», [Online], available at: <http://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/aafbc8ba-65d1-4c3e-8c6f-14d218a9548d/content>
20. Ponomarenko, I.Ye. (2020), «Vyvchennia katehoriï “demohrafichna bezpeka”, yak skladovoi natsionalnoi bezpeky krainy», [Online], available at: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/25476/1/%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%A2_%D0%AF_%D0%9F%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_1.pdf
21. Sehida, K. (2019), «Metodychni pidkhody do vyznachennia rivnia demohrafichnoi bezpeky», *Problemy bezpererвної heohrafichnoi osvity i kartohrafi*, Issue 30, pp. 94–101.
22. Smyrnova, N.S. (2012), «Porivnialnyi analiz suchasnykh pidkhodiv do vyznachennia poniattia demohrafichnoi bezpeky», *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, No. 2, pp. 94–100.
23. Sokolova, O.M. (2013), «Demohrafichna polityka yak aktualnyi ob'ekt suchasnoi politolohii», *Panorama politolohichnykh studii*, Issue 11, pp. 52–59.
24. Tertychka, V.V. (2002), *Derzhavna polityka: analiz ta zdiisnennia v Ukraini*, Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», K., 750 p.
25. Khomyn, O.I. (2012), «Demohrafichna bezpeka derzhavy v umovakh staloho rozvytku», [Online], available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/132413575.pdf>
26. Khomyshyn, I. (2016), «Mekhanizm realizatsii derzhavnoi polityky v sferi vyshchoi osvity», *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Seriya. Yurydychni nauky, No. 855, pp. 116–121.
27. Tsvihun, I.A. (2011), «Demohrafichna bezpeka Ukrainy: analiz i stratehiia rozvytku», *Aktualni problemy ekonomiky*, No. 5, pp. 175–182.
28. Shchedrova, H.P. (2014), «Demohrafichna polityka yak chynnyk natsionalnoi bezpeky derzhavy: porivnialnyi aspekt», *Suchasne suspilstvo*, Issue 2, pp. 184–201.
29. Botev, N. (2024), «On the Concept of Demographic Security: A critical synthesis», *Journal of Human Security Studies*, Vol. 13, pp. 45–64.
30. Malthus, T. (1998), *An Essay on the Principle of Population*, Printed for J.Johnson, in St. Paul's Church-Yard 1798, Electronic Scholarly Publishing Project, London, [Online], available at: <http://www.esp.org/books/malthus/population/malthus.pdf>

Грицишена Зоряна Олександрівна – аспірантка 4-го року навчання Державного університету «Житомирська політехніка».

<https://orcid.org/0000-0003-0570-5299>.

Наукові інтереси:

- проблеми сучасної міжнародної демографічної безпеки;
- вплив демографічних змін на економіку.

Hrytsyshena Z.O.

State policy of ensuring demographic security: characteristics of basic concepts

The article examines the theoretical and methodological aspects of the state policy of ensuring demographic security. The evolution of the concept of demographic security is analyzed. Scientific approaches to defining the concept of «demographic security» are systematized and generalized, among which the following are distinguished: security-protective, reproductive-dynamic and stabilization-development approaches.

Based on a critical analysis of scientific sources, a comprehensive definition of demographic security has been formulated as a state of protection of the state, society and individual citizens from demographic threats, characterized by balanced quantitative and qualitative indicators population reproduction, optimal demographic structure and functioning of effective social institutions, which meets national interests and contributes to the sustainable development of the state at all levels. It is proposed to consider demographic security as an integrative system that includes three interrelated components: structural-quantitative, qualitative-reproductive and institutional-regulatory.

A distinction is made between the concepts of «demographic policy» and «state policy for ensuring demographic security». It is determined that demographic policy is an integral part of the state policy of ensuring demographic security, focusing mainly on issues of fertility, mortality, marriage and migration, while the state policy of ensuring demographic security is a more complex concept that covers the entire set of demographic threats to national security.

The author's definition of the state policy of ensuring demographic security is proposed as a purposeful, systematic and cyclical activity of state authorities, implemented in interaction with civil society and business institutions, aimed at achieving optimal parameters of population reproduction, preserving its qualitative characteristics, regulating migration processes and preventing demographic threats through the development and implementation of relevant strategies, programs and measures, as well as monitoring their implementation.

A cyclical model of state policy for ensuring demographic security is described, which reflects the relationship between the stages of policy formation and implementation, including problem definition, goal formulation, tool development, implementation, monitoring and evaluation of results.

Attention is focused on the need for a comprehensive approach to ensuring demographic security, which takes into account the relationship between demographic processes and other areas of state policy, in particular economic, social, migration and territorial development policies.

Keywords: demographic security; state policy; national security; demographic policy; population reproduction; demographic threats; demographic development.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2025.